

УДК 94(476)

І. А. Андарала

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт фізічнай культуры

**АДНАЎЛЕННЕ СЕТКІ АГУЛЬНААДУКАЦЫЙНЫХ НАВУЧАЛЬНЫХ
УСТАНОЎ БЕЛАРУСІ Ў ПАСЛЯАКУПАЦЫЙНЫЯ І ПАСЛЯВАЕННЫЯ ГАДЫ**

У выніку наступстваў Вялікай Айчыннай вайны і злачынных дзеянняў нямецкіх захопнікаў на часова акупіраванай тэрыторыі БССР сетка агульнаадукацыйных навучальных устаноў, якая існавала ў перадавае гады, была практычна знішчана. Як вынік, пасля вызвалення тэрыторыі рэспублікі ад нямецкай акупацыі перад партыйна-савецкімі органамі ўсіх узроўняў, наркамасветы, абласнымі, раённымі і гарадскімі аддзелаў народнай адукацыі стаяла выключна важная задача – як мага хутчэй аднавіць работу пачатковых, сямігадовых і сярэдніх школ. Вырашэнне гэтай задачы з’яўлялася перадумовай для поўнага завяршэння ўсеагульнай абавязковай пачатковай адукацыі дзяцей школьнага ўзросту, пашырэння сямігадовай і сярэдняй адукацыі з мэтай падрыхтоўкі моладзі для паступлення ў сярэднія спецыяльныя і вышэйшыя навучальныя ўстановы, што мела вялікае палітычнае, абароннае і гаспадарчае значэнне.

Праведзеная да пачатку 1945/46 навучальнага года работа па ўдакладненні і ўпарадкаванні сеткі школ, уліку дзяцей, якія падлягалі навучанню, дазволіла павялічыць колькасць школьных устаноў, якія аднавілі сваю дзейнасць, а таксама кантынгент навучэнцаў і палепшыць ахоп навучаннем дзяцей школьнага ўзросту. На пачатак першага пасляваеннага года ў рэспубліцы працавалі 10 952 школы, у тым ліку 9015 пачатковых, 1736 сямігадовых і 331 сярэдняя. Агульны кантынгент навучэнцаў – 1 328 819 чалавек, у тым ліку ў 1–4 класах – 145 634, у 5–7 класах – 165 825, у 8–10 класах – 17 360 навучэнцаў.

У дадзеным артыкуле на аснове вывучэння архіўных крыніц прадстаўлены рэтраспектыўны аналіз і ацэнка працэсу аднаўлення і развіцця сеткі агульнаадукацыйных школ, школ рабочай і сельскай моладзі рэспублікі ў пасляакупацыйныя і першыя пасляваенныя гады.

Ключавыя словы: агульнаадукацыйная школа, пачатковая адукацыя, сямігадовая адукацыя, сярэдняя адукацыя, усянавуч, пашырэнне сеткі школ, кантынгент навучэнцаў.

Для цытавання: Андарала І. А. Аднаўленне сеткі агульнаадукацыйных навучальных устаноў Беларусі ў пасляакупацыйныя і першыя пасляваенныя гады // Труды БГТУ. Сер. 6, История, философия. 2024. № 1 (281). С. 60–64.

DOI: 10.52065/2520-6885-2024-281-11.

I. A. Andarala

Belarusian State University of Physical Culture

**RESTORATION OF THE GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS NETWORK
IN BELARUS IN THE POST-OCCUPATION AND POST-WAR YEARS**

As a result of the consequences of the Great Patriotic War and the criminal actions of the German invaders in the temporarily occupied territory of the BSSR, the network of general education institutions that existed in the pre-war years was practically destroyed. As a result, after the liberation of the territory of the republic from German occupation, the party-Soviet bodies of all levels, the People's Commissariat of Education, regional, district and city departments of public education were faced with an extremely important task – to restore the work of primary, seven-year and secondary schools in the shortest possible time. The solution to this problem was a prerequisite for the complete completion of universal compulsory primary education for school-age children, the expansion of seven-year and secondary education in order to prepare young people for entry into secondary specialized and higher educational institutions, which was of great political, defense and national economic importance.

The work carried out before the beginning of the 1945/46 school year to clarify and organize the network of schools, accounting for children who were subject to education, made it possible to increase the number of school institutions that resumed their activities, increase the number of students and improve the coverage of education for school-aged children. At the beginning of the first post-war year, there were 10,952 schools in the republic, including 9,015 primary, 1,736 seven-year and 331 secondary schools. The total number of students is 1,328,819, including 145,634 in grades 1–4, 165,825 in grades 5–7, and 17,360 in grades 8–10.

This article, based on the study of archival sources, presents a retrospective analysis and assessment of the process of restoration and development of the network of secondary schools, schools for working and rural youth of the republic in the post-occupation and early post-war years.

Keywords: comprehensive school, primary education, seven-year education, secondary education, universal education, expansion of the school network, student population.

For citation: Andarala I. A. Restoration of the general educational institutions network in Belarus in the post-occupation and post-war years. *Proceedings of BSTU, issue 6, History, Philosophy*, 2024, no. 1 (281), pp. 60–64 (In Belarusian).

DOI: 10.52065/2520-6885-2024-281-11.

Уводзіны. Увесь вопыт гісторыі сведчыць пра тое, што кожная краіна дасягае поспехаў у галіне сацыяльна-эканамічнага, палітычнага і культурнага жыцця толькі на аснове развіцця народнай адукацыі, асноўным звязом якой з’яўляецца агульнаадукацыйная школа. Менавіта ў школьныя гады закладваюцца асновы навуковых ведаў маладога пакалення людзей, іх светапогляду, жыццёвых арыенціраў і нацыянальнай самасвядомасці. Будучы дэтэрмінавана гістарычна, школьная адукацыя не застаецца нязменнай. Яна трансфармуецца ў адпаведнасці з аб’ектыўнымі ўмовамі, у якіх знаходзіцца краіна.

На сучасным этапе развіцця нашага грамадства перад рэспублікай стаіць задача па далейшым удасканаленні сістэмы агульнаадукацыйнай падрыхтоўкі падростаючага пакалення з улікам нацыянальных інтарэсаў, патрабаванняў, абумоўленых прагрэсам навукі і тэхнікі.

Як сведчаць гісторыя навукі і аб’ектыўныя заканамернасці развіцця практыкі, для паспяховага вырашэння актуальных праблем сучаснай нацыянальнай агульнаадукацыйнай школы неабходна глыбокае асэнсаванне і творчае выкарыстанне яе папярэдняга вопыту.

У гэтых адносінах гісторыя школьнай адукацыі Беларусі пасляваеннага савецкага перыяду мае несумненную навукова-пазнавальную і практычную каштоўнасць. Трэба адзначыць, што асобныя аспекты функцыянавання школьнай адукацыі Беларусі ў пасляваенныя гады знайшлі сваё адлюстраванне ў публікацыях беларускіх вучоных Гнеўкі Н. Г., Жарскага М. В., Ільшчына І. М., Кісялёва Р. Я., Саевіча П. В., Умрэйкі С. А. і інш. Аднак аналіз апублікаванай літаратуры дазваляе зрабіць выснову аб тым, што складаны працэс аднаўлення і пашырэння сеткі школ рэспублікі ў спецыфічных сацыяльна-эканамічных умовах пасляваеннага часу застаецца недастаткова даследаваным і не зусім аб’ектыўна асветленым у навуковай літаратуры. Да таго ж у працах нярэдка змяшчаюцца супярэчлівыя адзін аднаму звесткі як па змесце падзей, якія адбываліся, так і па колькасных параметрах: пра колькасць школ і навучэнцаў у іх.

Асноўная частка. У перадваенным 1940/41 навучальным годзе сетка школьнай адукацыі Беларусі налічвала 11 808 школ. З іх пачатковых – 8312; сямігадовых – 2562; сярэдніх – 934. Ва ўсіх тыпах школ навучаўся 1 688 481 школьнік. У 1–4 класах – 1 160 525; 5–7 – 437 591; 8–10 – 90 365 чалавек [1, с. 184].

У выніку наступстваў Вялікай Айчыннай вайны і злачынных дзеянняў нямецкіх захопнікаў на часова акупіраванай тэрыторыі рэспублікі сетка агульнаадукацыйных школ, якая існавала ў даваенныя гады, была практычна знішчана.

Надаючы важнае значэнне аднаўленню школьнай адукацыі на вызваленай тэрыторыі Беларусі, СНК СССР і ЦК ВКП(б) яшчэ 1 студзеня 1944 г. прыняў сакрэтную пастанову «Аб найбліжэйшых задачах Саўнаркома БССР і ЦК ВКП(б)», згодна з якой абавязаў партыйна-савецкае кіраўніцтва Беларусі «аднавіць у 1944 г. у вызваленых раёнах сетку пачатковых і сярэдніх школ, ахапіць навучаннем усіх дзяцей школьнага ўзросту» [2, с. 37].

Аднаўленне дзейнасці школьных навучальных устаноў у часткова вызваленых раёнах Палескай, Магілёўскай і Гомельскай абласцей пачалося ўжо восенню 1943 г. Намаганнямі мясцовых улад, раённых аддзелаў народнай адукацыі, грамадскасці да канца 1943/44 навучальнага года ў рэспубліцы аднавілі сваю дзейнасць 1458 школ з агульнай колькасцю навучэнцаў 147 092 чалавекі, у тым ліку 1146 пачатковых – з кантынгентам навучэнцаў 122 271 чалавек, 267 сямігадовых – 22 798 чалавек і 45 сярэдніх – 2489 чалавек [3, арк. 325]. 78% школ, якія працавалі, складалі пачатковыя, пераважна сельскія.

Пытанні, звязаныя з аднаўленнем сеткі і работы агульнаадукацыйных школ, выкананнем ўсянавуча, рэгулярна разглядаліся на пленумах, бюро камітэтаў партыі, пасяджэннях выканаўчых камітэтаў і былі пад іх непасрэдным кантролем.

Ні ў якім разе не падвяргаючы сумненню маштабнасць і значнасць працы, праведзенай у рэспубліцы ў 1943/44 навучальным годзе па аднаўленні сеткі школ і ахопу навучаннем дзяцей школьнага ўзросту, трэба адзначыць, што, як вынікае з загаду народнага камісара асветы Беларускай ССР Уралавай Е. І. ад 8 сакавіка 1944 г. «Аб ходзе аднаўлення школ у вызваленых раёнах БССР», у справе аднаўлення школьнай адукацыі меліся істотныя недахопы. У прыватнасці, у загадзе адзначалася: «Нездавальняюча пастаўлена работа па выкананні закона аб усянавучы. Вялікая колькасць дзяцей 8–12-гадовага ўзросту ў школах не вучыцца; пры адкрыцці сямігадовых і сярэдніх школ не ўлічваецца наяўнасць памяшканняў, адпаведных педагогічных кадраў, кантынгенту навучэнцаў» [4, арк. 168]. На канец навучальнага года 20 965 дзяцей

школьнага ўзросту, якія падлягалі абавязковаму навучанню, па розных прычынах (адсутнасць школьных памяшканняў, настаўнікаў, вопраткі, абутку ў дзяцей і інш.) так і не прыступілі да вучобы [3, арк. 326].

З мэтай актывізацыі аднаўленчых работ і падрыхтоўкі школьных устаноў да пачатку наступнага, 1944/45 навучальнага года, СНК БССР і ЦК КП(б)Б 18 красавіка 1944 г. прынялі пастанову № 211/5 «Аб аднаўленні сеткі школ у вызваленых ад нямецкіх акупантаў раёнах БССР». Гэты дакумент абавязваў партыйныя і савецкія органы ўсіх узроўняў, народны камісарыят асветы, аддзелы народнай адукацыі рэспублікі прыняць неадкладныя меры па аднаўленні сеткі школьных устаноў ва ўсіх рэгіёнах рэспублікі і рэалізацыі пастановаў ЦК ВКП(б) «Аб усеагульным пачатковым навучанні» ад 25 ліпеня 1930 г. [5, арк. 226].

Аднак, як паказалі вынікі праверкі, праведзенай брыгадай аддзела школ ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)Б, у шэрагу абласцей рэспублікі на працягу студзеня 1945 г., пастанова СНК БССР і ЦК КП(б)Б 18 красавіка 1944 г. за № 211/5 «Аб аднаўленні сеткі школ у вызваленых ад нямецкіх акупантаў раёнах БССР», якая абавязвала абласныя, раённыя партыйныя і савецкія органы, наркамасветы, абласныя і раённыя аддзелы адукацыі забяспечыць адкрыццё запланаванай колькасці агульнаадукацыйных школ і ахапіць навучаннем усіх дзяцей школьнага ўзросту, аказалася невыкананай. Многія з запланаваных да адкрыцця школ нават на працягу навучальнага года не змаглі аднавіць сваю дзейнасць, вялікая колькасць дзяцей засталася неахопленай школьным навучаннем.

Так, у Гродзенскай вобласці да пачатку 1944/45 навучальнага года планавалася адкрыць 847 школ – 728 пачатковых, 109 сямігадовых і 10 сярэдніх. Фактычна ж на 1 студзеня 1945 г. у вобласці працавалі толькі 738 школ, з іх 637 пачатковых, 94 – сямігадовых, 8 сярэдніх. Такім чынам, у вобласці не здолелі аднавіць сваю дзейнасць 109 школ, з іх 91 пачатковая школа. З ліку дзяцей школьнага ўзросту вучобай не быў ахоплены 9981 чалавек (11% ад улічаных) [5, арк. 67].

У цэлым па рэспубліцы на канец 1944/45 навучальнага года з 10 594 запланаваных да адкрыцця школ працавалі толькі 10 130, вучобай былі ахоплены толькі 1 052 735 дзяцей школьнага ўзросту з улічаных 1 178 039 [6, арк. 50].

Вынікі праверкі брыгадай аддзела школ ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)Б стану аднаўлення сеткі школ і выканання закона аб усянавучы вымусілі СНК БССР і ЦК КП(б)Б абмеркаваць недавальняючы стан аднаўлення сеткі школ і выканання закона аб усянавучы і прыняць 13 жніўня 1945 г. сакрэтную пастанову № 1163-292с «Аб мерапрыемствах па падрыхтоўцы школ да 1945/46 навучальнага года» [7, арк. 157–159].

Як вынікае з прыведзенай статыстыкі, большую частку школьных устаноў, якія аднавілі сваю дзейнасць у першы пасляваенны навучальны год, складалі пачатковыя школы – 9015, або 82% ад агульнай колькасці. Гэта было абумоўлена наяўнасцю значнай колькасці дзяцей, якія ўпершыню пайшлі ў школу, а таксама дзяцей, навучанне якіх было перапынена вайной. Акрамя таго, у адпаведнасці з пастановай Вярхоўнага Савета СССР аб увядзенні навучання дзяцей з сямігадовага ўзросту ў першыя класы набіраліся дзве ўзроставыя групы вучняў – сямі і васьмі гадоў. Менавіта таму і навучэнцы пачатковых класаў складалі 85% вучнёўскага кантынгенту школ рэспублікі – 1 145 634 з 1 328 819 школьнікаў. Значна меншы працэнт (15,1) прыходзіўся на сямігадовыя і, асабліва, на сярэднія школы (2,9). Іх адкрыццё стрымлівалася адсутнасцю школьных будынкаў і памяшканняў, неабходнага вучэбна-матэрыяльнага абсталявання і, самае галоўнае, кваліфікаваных педагагічных кадраў, якіх катастрафічна не хапала.

У параўнанні з папярэднім, у 1945/46 навучальным годзе сетка школ рэспублікі павялічылася на 822 адзінкі, або на 8,1%, у тым ліку пачатковых школ – на 652 адзінкі, або на 23,5%, сямігадовых – на 245 адзінак, або на 17%, і сярэдніх – на 55 адзінак, або на 20%. Агульны кантынгент навучэнцаў школ узрос на 276 084 чалавекі, або на 26%, у тым ліку ў 1–4 класах – на 209 466 чалавек, або на 26%, у 5–7 класах – на 57 781 чалавек, або на 53,5%, у 8–10 класах – на 8837 чалавек, або на 100% [6, арк. 50].

Перспектывы па далейшым пашырэнні сеткі школ і павелічэнні кантынгенту навучэнцаў у іх вызначыў Закон «Аб пяцігадовым плане аднаўлення і развіцця народнай гаспадаркі БССР на 1946–1950 гг.», прыняты 8-й сесіяй Вярхоўнага Савета БССР у верасні 1946 г. Згодна з законам, прадугледжвалася «давесці колькасць пачатковых, сямігадовых і сярэдніх школ у 1950 г. да 1375, у тым ліку пачатковых – да 7105, сямігадовых – да 3270 і да 1000 сярэдніх з агульнай колькасцю навучэнцаў у іх да 1,5 млн чалавек, што ў параўнанні з 1946 г. павінна было даць павелічэнне па сямігадовых школах на 1401 адзінку, або на 170%, па сярэдніх школах на 591 школу, або на 250%, забяспечыўшы ўсеагульнае абавязковае навучанне дзяцей з сямігадовага ўзросту як у горадзе, так на сельскай мясцовасці» [8, арк. 107].

Пасля прыняцця вышэйадзначанага закона сетка сямігадовых і сярэдніх школ і кантынгент навучэнцаў у іх мелі станоўчую дынаміку. У 1947/48 навучальным годзе ў рэспубліцы ўжо працавала 11 701 школа. З іх пачатковых – 9247, сямігадовых – 1984, сярэдніх – 470. У параўнанні з папярэднім, 1946/47 навучальным

годам, колькасць пачатковых школ узрасла на 259 адзінак, сямігадовых – на 192, сярэдніх – на 97 адзінак. Аднак, што да выканання плана па адкрыцці сеткі школ у 1947/48 навучальным годзе, зацверджанага Саветам Міністраў БССР, сямігадовых школ працавала больш, чым запланавана, на 24 і, наадварот, на 5 сярэдніх школ менш [8, арк. 206]. Сетка пачатковых школ у гэтым навучальным годзе дасягнула свайго максімуму – 9247 навучальных устаноў. У наступныя гады колькасць пачатковых школ і колькасць навучэнцаў у іх паступова змяншаецца.

Існуючая сетка пачатковых, сямігадовых і сярэдніх школ дазваляла ў поўным аб'ёме забяспечыць выкананне закона аб усеагульным абавязковым навучанні дзяцей 7–15-гадовага ўзросту і ахапіць максімальную колькасць выпускнікоў 6-х класаў навучаннем у 5–7 класах [8, арк. 206].

Істотныя змены адбыліся і ў колькасці паказчыках па кантынгенце навучэнцаў. Агульная колькасць школьнікаў, у параўнанні з папярэднім навучальным годам, зменшылася. Гэта адбылося па прычыне памяншэння колькасці школьнікаў пачатковых класаў. Кантынгент жа навучэнцаў у 5–7 і 8–10 класах узрос на 14 544 і на 3478 навучэнцаў адпаведна [8, арк. 206]. Адмоўная дынаміка ў колькасці навучэнцаў пачатковых класаў тлумачыцца тым, што пачаўся набор і прыём у школу дзяцей, якія нарадзіліся ў ваенныя і першыя пасляваенныя гады, для якіх была характэрна нізкая нараджальнасць.

Нягледзячы на адзначаную станоўчую дынаміку па колькасці навучэнцаў, выканаць устаноўлены Саветам Міністраў планавыя паказчыкі па прыёме ў 5-я і 8-я класы не атрымалася. У 1947/48 навучальным годзе, згодна з народнагагаспадарчым планам, у 5-я класы трэба было прыняць 111 000 выпускнікоў 4-х класаў, а прынялі 87 700 (79% ад плана); у 8-я класы трэба было прыняць 14 000 навучэнцаў, якія закончылі сем класаў, а было прынята 11 684 (83% ад плана) [8, арк. 207]. Міністэрства асветы рэспублікі недавыкананне планавых паказчыкаў тлумачыла тым, што выпускнікі 5-х класаў, пераважна пераросткі, паступалі ў рамесныя вучылішчы, а выпускнікі 7-х класаў – у сярэднія спецыяльныя навучальныя ўстановы.

Як і ў папярэднія гады, у 1947/48 навучальным годзе закон аб ўсянавучы выконваўся нездавальняюча. Па няпоўных дадзеных, не былі ахоплены навучаннем 71 914 дзяцей школьнага ўзросту. Асабліва дрэнна выконваўся ўсянавуч у заходніх абласцях рэспублікі. Так, у Гродзенскай вобласці неахопленымі вучобай засталіся 18 000 дзяцей. Не лепш ішло выкананне прынятага закона ў Брэсцкай і Пінскай абласцях [8, арк. 208].

Значным крокам наперад у развіцці сеткі школ быў часавы адрэзак з 1947/48 па 1951/52 навучальны год, калі завяршалася ўвядзенне ўсеагульнага пачатковага навучання і, у адпаведнасці з рашэннем XIX з'езда КП(б)Б, пачынаўся пераход школьнай адукацыі рэспублікі да ўсеагульнага абавязковага сямігадовага навучання. Ён з'явіўся перадумовай рэарганізацыі школ і абумовіў тэндэнцыю ўзбуйнення навучальных устаноў.

У гэтыя гады сетка сямігадовых і сярэдніх школ няўхільна расла, была праведзена значная работа па іх рацыянальным тэрытарыяльным размяшчэнні, ахопу выпускнікоў 4-х класаў навучаннем у 5-х, выпускнікоў 7-х класаў – у 8-х.

Адкрыццё новых сямігадовых навучальных устаноў звычайна ажыццяўлялася шляхам пераўтварэння пачатковых школ у сямігодкі. Гэта не прадугледжвала асаблівых затрат на будаўніцтва школьных памяшканняў, паколькі ў асноўным выкарыстоўваліся класныя пакоі пачатковых школ. Варта адзначыць, што рэарганізацыя пачатковых у сямігадовыя школы насіла сістэмны характар. Пачаўшыся ў 1947/48 навучальным годзе, яна мела свой пік у 1951/52 навучальным годзе. За гэты час колькасць сямігодкаў узрасла з 1984 да 2935, або на 48%.

Станоўчай была і дынаміка росту сярэдніх школ рэспублікі. З 1947/48 па 1951/52 навучальны год сетка дзесяцігодкаў пашырылася з 470 да 899, або на 91%. Да арганізацыі такіх устаноў прад'яўляліся пэўныя патрабаванні: размяшчэнне ў асобных будынках, наяўнасць адпаведных вучэбных (фізічных, хімічных, біялагічных і інш.) кабінетаў, майстэрняў, абсталявання, актавай і спартыўнай залы, сталовай, кваліфікаванага настаўніцкага складу.

У адзначаныя гады адбыліся істотныя змены і ў колькасці вучнёўскага кантынгенту школьных навучальных устаноў. У 1951/52 навучальным годзе колькасць навучэнцаў 5–7 класаў склала 585 812 чалавек (павелічэнне ў параўнанні з 1947/48 годам на 303,6%), у 8–10 класах – 98 937 чалавек (павелічэнне ў параўнанні з 1947/48 годам на 426,6%).

Заклучэнне. З пачатку вызвалення тэрыторыі Беларусі ад нямецкай акупацыі аднаўленне школьнай адукацыі і рэалізацыя ўсянавуча разглядаліся партыйна-савецкім кіраўніцтвам рэспублікі як найважнейшая дзяржаўная задача палітычнага, гаспадарчага і абароннага значэння. Вывучэнне і аналіз гістарычных матэрыялаў сведчаць пра тое, што намаганнямі партыйна-савецкіх органаў усіх узроўняў, наркакмасветы, аддзелаў народнай адукацыі, грамадскасці ў складаных сацыяльна-эканамічных умовах ваенных і першых пасляваенных гадоў была праведзена вялікая работа па аднаўленні сеткі пачатковых,

сямігадовых і сярэдніх школ, ажыццяўленні ўсеагульнай абавязковай адукацыі дзяцей школьнага ўзросту. Колькасць сямігадовых школ у 1951/52 навучальным годзе ў параўнанні з перадваенным узрасла на 373 адзінкі. Колькасць навучэнцаў сямігадовых школ перавысіла перадваенны год на 148 221, сярэдніх – на 8572 чалавекі.

Аднак выканаць планавыя заданні, вызначаныя Законам «Аб пяцігадовым плане аднаўлення і развіцця народнай гаспадаркі БССР на 1946–1950 гг.» па пашырэнні сеткі сямігадовых і сярэдніх школ, як і па павелічэнні кантынгенту навучэнцаў у іх, рэспубліцы не атрымалася нават у 1951/52 навучальным годзе.

Спіс літаратуры

1. Іл'юшын І. М., Умрэйка С. А. Народная асвета ў Беларускай ССР. Мінск: Вуч.-пед. выд-ва МА БССР, 1957. 357 с.
2. Освобожденная Беларусь. Документы и материалы: в 2 кн. / сост.: В. И. Адамушко [и др.]. Минск, 2004. Кн. 1: Сентябрь 1943 – декабрь 1944. 398 с.
3. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). Ф. 4п. Воп. 17. Спр. 21.
4. НАРБ. Ф. 4п. Воп. 17. Спр. 32.
5. НАРБ. Ф. 4п. Воп. 17. Спр. 28.
6. НАРБ. Ф. 4п. Воп. 17. Спр. 43.
7. НАРБ. Ф. 42 сч. Воп. 6. Спр. 6.
8. НАРБ. Ф. 4п. Воп. 17. Спр. 57.

References

1. Ilyushin I. M., Umreyka S. A. *Narodnaya asveta u Belaruskay SSR* [Public education in the Belarusian SSR]. Minsk, Vuch.-ped. vyd-va MA BSSR Publ., 1957. 357 p.
2. *Osvobozhdennaya Belarus'. Dokumenty i materialy. Kn. 1. Sentyabr' 1944* [Liberated Belarus. Documents and materials. Book 1. September 1944]. Comp.: V. I. Adamushko [et al.]. Minsk, 2004. 398 p. (In Russian).
3. National Archives of Republic of Belarus (NARB). Fund. 4p. I. 17. F. 21.
4. NARB. Fund. 4p. I. 17. F. 32.
5. NARB. Fund. 4p. I. 17. F. 28.
6. NARB. Fund. 4p. I. 17. F. 43.
7. NARB. Fund. 42sch. I. 6 F. 6.
8. NARB. Fund. 4p. I. 17. F. 57.

Інфармацыя пра аўтара

Андарала Ігар Аляксандравіч – кандыдат педагагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры менеджменту турызму і гасціннасці. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт фізічнай культуры (220020, г. Мінск, пр. Пераможцаў, 105, Рэспубліка Беларусь). E-mail: aia1106@mail.ru

Information about the author

Andarala Ihar Alyksandravich – PhD (Pedagogics), Associate Professor, Assistant Professor, the Department of Tourism and Hospitality Management. Belarusian State University of Physical Culture (105, Pobediteley Ave., 220020, Minsk, Republic Belarus). E-mail: aia1106@mail.ru

Паступіў 12.03.2024